

БАЛКАНСКИОТ ШТАБ И МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ ВО 1943 ГОДИНА

Западните сојузници во 1943 година имале големи успеси на фронтот во Северна Африка, па се појавила можноста тие да се истоварат на Балканскиот Полуостров. Од друга страна, во јануари 1943 година, поради истите претпоставки, во јужна Грција Хитлер ја формирал групата армии Е. Со тоа биле загрозени интересите на Советскиот Сојуз на Балканскиот Полуостров. Поради тие причини во Генералштабот на советската армија се развила идејата за создавање комунистички вооружени сили во северозападна Грција каде што имало поголема слободна територија и за формирање на обединет балкански воено-политички штаб од претставници на југословенската, грчката, бугарската и албанската комунистичка партија со главен командант Јосип Броз – Тито.¹ Со плановите за создавање на балканскиот штаб Георги Димитров го запознал Тито есента 1942 година, со специјално писмо на Извршниот комитет на Коминтерната. При крајот на 1942 година Тито го повикал на разговор во еден вагон во Оштрел во Босанска Краина.² При тој разговор Темпо добил задача и инструкции за создавање балкански штаб. При крајот на февруари 1943 година Темпо бил испратен во Македонија, а во март 1943 година, по пристигнувањето во Скопје, го започнал практичното остварување на таа идеја.³ Во Скопје Темпо се сретнал со претставникот на ЦК на Бугарската работничка партија (БРП) Бојан Б'лгаранов, при што го запознал со замислата за балканскиот штаб и му предал специјално писмо од Георги Димитров со инструкции за соработка меѓу бугарската и југословенската комунистичка партија и со препорака да не се влегува во расправа по спорните прашања⁴ (македонското прашање, В.С.). Идејата за создавање балкански штаб била пренесена и до претставниците на Комунистичката партија на Грција (КПГ) и на Комунистичката партија на Албанија (КПА). Била договорена нова средба за основните прашања во врска со оваа идеја.

¹ История на Втората световна война в България (1939–1945), Том 6, София, 1979, с. 363.

² Branko Petranović, Balkanska federacija 1943 -1948, Beograd, 1991, s. 57.

³ Темпо изјавува дека идејата за формирање балкански штаб е негова, што е неточно. Svetozar Vukmanović Tempo, Borba za Balkan, Zagreb, 1980, s. 79–88.

⁴ Виктор Величков, За названието на централниот боен орган на антифашистката борба в България (април 1943 – 9 септември 1944). Военноисторически сборник, София, 5/1990, с. 130.

Според Виктор Величков,⁵ на 12 април во 1943 година, во еден илегален стан во Софија се воделе разговори за создавање балкански штаб. На овој состанок учествувале: од бугарска страна Антон Ѓошев – Југов (член на ПБ, секретар на ЦК на БРП и политички раководител на Централната воена комисија – ЦВК), Емил Марков (член на ЦК и воен раководител на ЦВК), од југословенска страна Михаило Апостолски (командант на ГШ на НОВ и ПО на Македонија) и од грчка страна Василис Самариниотис – Џимас (пратеник на ЦК на КПГ и ЦК на ЕЛАС за Румелија и за егејскиот дел на Македонија).

Во меѓувреме, под силен притисок на САД и Велика Британија, на 15 мај 1943 година дошло до самораспуштање на Коминтерната, а натамошното практично реализирање и создавањето на балканскиот штаб го продолжиле претставниците на централните комитети на комунистичките партии на балканските земји. Следниот месец, односно на 20 јуни во селото Куцак (Корчанско) претставниците на КПЈ, КПГ и КПА одржале состанок на на кој тие дале поддршка да се создаде балкански штаб и била донесена резолуција во врска со формирањето на штабот. Во оваа резолуција, покрај другото, се предвидувало: висок степен на развиеност на народноослободителните движења на Балканот, неопходна заедничка соработка и воспоставување единство во акциите на сите народноослободителни сили на балканските земји. За остварување на овој висок степен на соработка се предвидувало да се формира врховен штаб како единствена команда на балканските земји. Претставниците на Грција, Југославија и Албанија (Џи-мас, Темпо и Енвер Хоџа) ги усвоиле и ги потпишале заклучоците на состанокот одржан на 20 јуни 1943 година во Албанија, а нешто подоцна Темпо добил известување дека и бугарската комунистичка партија ги прифатила заклучоците за создавање балкански штаб.⁶

Во усвоените заклучоци децидно се кажува дека создавањето на балканскиот штаб ќе ѝ даде нова сила на борбата за победа на демократијата во балканските земји и за создавање балканска конфедерација по протерувањето на фашистичките сили од Балканот. Иако во тоа време веќе била формирана Комунистичката партија на Македонија, а македонската војска веќе создала поголема слободна територија, македонското национално прашање не се третираше рамноправно и тоа не се споменувало ниту во документите за балканскиот штаб ниту кога станува збор за идната балканска конфедерација. На него и понатаму се гледало како на прашање што треба да се решава во Југославија, Грција и Бугарија, а Македонците се споменуваат како малцинства. Но, се поставило прашањето за мобилизација на македонското население и тоа во сите делови на Македонија. Се предвидувало Главниот штаб на НОВ на Албанија да го испрати Хаџи Љеш во областа на Елбасан (Корча) и да воспостави тесна соработка со македонската војска. Со грчката војска соработката да се воспостави во областите на Костур – Корча и Арцирокастро – Јанина. Се предвидувала неопходна концентра-

⁵ Истото, с. 131. Антифашистката борба в Бџлгария (1939–1944). Документи и материјали, Том 2, Софија, 1984, с. 26, док. 7.

⁶ Branko Petranović, *Balkanska federacija 1943–1948*, Beograd, 1991, s. 57–60.

ција на македонска војска на подрачјето Охрид – Битола, на грчка ослободителна војска во реонот на Костур, а на албанска во областа на Корча.

Кон средината на 1943 година македонското прашање повторно станало мошне значајно. Во Хитлеровите и во плановите на царот Борис, но и во плановите на балканските комунистички партии тоа имало стратегиско значење. Поради тоа и со цел да се мобилизира сиот македонски народ се сметало дека врховните штабови на балканските земји треба да дадат заедничка изјава со која ќе му биде признаено правото на македонскиот народ да располага сам со својата иднина. Но, се покажало дека за македонското национално прашање комунистичките партии немале исти ставови. Претставникот на ЦК на КПГ изјавувал дека во грчкиот дел од Македонија само 10 проценти од населението се Македонци, додека во Воден, Лерин и Костур 60 проценти биле Македонци. Според КПГ, македонското прашање не требало да се решава во текот на НОБ, бидејќи тоа би довело до мобилизација на Македонците, што би предизвикало револт кај грчкиот народ спрема КПГ. Претставниците на комунистичките партии се согласиле дека од воен аспект треба да се изврши концентрација на сите сили на секторот Гевгелија – Горна Џумаја со цел да се мобилизираат сите македонски сили за напад на железничката линија Скопје – Гевгелија – Солун. Комунистичките партии заклучиле дека на тоа подрачје, т.е. во триаголникот Грција, Бугарија и Југославија (Македонија – В.С.) биле создадени сите можности за ослободување на тие краеве.

На 20 јули 1943 година, на грчка територија, во едно село покрај Лариса, претставниците од врховните штабови на ЕЛАС, на НОД на Албанија и на НОВ и ПОЈ одржале состанок на кој било заклучено најдоцна до 10 август 1943 година да се создаде постојан врховен штаб на народноослободителните војски на Балканот. Овој штаб требало да претставува воено јадро на идната балканска конфедерација. Било предвидено балканскиот штаб да биде составен од четворица команданти и четворица политички комесари и повеќе членови. До 10 август претставниците на комунистичките партии одржувале врски и работеле како привремен врховен штаб на народноослободителните војски на Балканот. Соработката, покрај воени, опфаќала и политички прашања а била поврзана со состојбите во пограничните зони на соседните земји. Се планирало особено да се пропагира националното ослободување на балканските народи, братството меѓу народите и да се нагласува дека народите ќе можат само по антиокупаторската борба сами да решаваат за својата судбина. Таквата интернационалистичка димензија на политиката на комунистичките партии водела кон изнаоѓање најдобро решение како да се подигнат на борба Албанците на Косово и Метохија и Македонците во егејскиот и пиринскиот дел на Македонија. На овој состанок било заклучено балканскиот штаб да издаде начелна декларација во која ќе објави дека сите проблеми помеѓу балканските земји ќе бидат решени врз основа на „братската соработка и признавање на правото на самоопределување на народите“. Заклучоците од состанокот ги потпишале: во името на ЕЛАС Василис Самариниотис – Џимас, за

народноослободителната војска на Албанија Кочи Џоце и за Врховниот штаб на НОВ и ПОЈ Светозар Вукмановиќ – Темпо.⁷

На 25 јули 1943 година Светозар Вукмановиќ – Темпо го известил ЦК на КПМ за создавањето на балканскиот штаб и притоа го дефинирал како орган што ќе работи за создавање на „единствено раководство на борбата на балканските народи за нивно национално ослободување и за обезбедување вистинска народна и демократска власт во сите балкански земји“. Една од основните задачи на балканскиот штаб била заедничката помош да се дигнат во борба за слобода националните малцинства што биле во служба на окупаторите, а тоа се однесувало пред сè на Албанците. Од тој аспект се постигнала согласност со Главниот штаб на Албанија, албанските чети под команда на Хаци Љеш, командант на албанскиот народноослободителен баталјон во Првата оперативна зона на Македонија (Кичево – Гостивар – Тетово) да влијаат кај албанското малцинство да се крене во борба против окупаторите заедно со македонскиот народ, да престане братоубиствената борба и заедно со македонскиот народ да ја создаваат Народноослободителната војска под команда на Главниот штаб на Македонија. Само на тој начин албанското малцинство, заедно со македонскиот народ, би требало да добие гаранција дека слободно ќе решава за својата судбина врз основа на правото на самоопределување. Со Главниот штаб на НОВ на Грција се постигнала спогодба македонските чети од вардарскиот дел на Македонија (Југославија) да се испраќаат во егејскиот дел на Македонија (Грција) со задача да ја развиваат политичката работа меѓу Македонците во Грција. Со оваа спогодба меѓу КПЈ и КПГ, тежиштето на политичката и на пропагандната активност на македонските чети испратени од вардарскиот во егејскиот дел на Македонија било во тоа да се агитира дека во заедничката борба со грчкиот народ македонското малцинство ќе си ги обезбеди своите права и ќе се ослободи од националната обесправеност.⁸

Балканскиот штаб, односно Светозар Вукмановиќ – Темпо, сметал дека за решавање на македонското прашање, покрај бугарската окупација, особена опасност претставувале Ванчо Михајлов и неговите следбеници што се ставиле во служба на Хитлер. Германците го користеле ВМРО на Ванчо Михајлов како противтежа на Бугарите, а тој со идејата за обединување на целокупна Македонија ја загрозувал политиката на КПЈ. Според Темпо, некои нејасни моменти во однос на националното прашање имало и кај раководството на македонската комунистичка партија. Тој го критикувал прогласот што го напишал делегатот на ЦК КПЈ Добривоје Радосављевиќ – Љубо во кој Македонија се издвојувала од рамките на Југославија и се третираше како посебна самостојна балканска земја. Од друга страна, Отецествениот фронт на Бугарија по Второто заседание на АВНОЈ се изјаснувал за независна Македонија, што било спротивно на интересите на КПЈ. Светозар Вукмановиќ – Темпо, во улога на пратеник на ЦК на КПЈ и на

⁷ Svetozar Vukmanović-Tempo, *Borba za Balkan...*, s. 80-98, 107-108; Elizabet Barker, *Britanska politika u Jugoistočnoj Evropi u Drugom svetskom ratu*, Zagreb, 1982, s. 191.

⁸ Branko Petranović, *Balkanska federacija 1943-1948...*, s. 62.

Врховниот штаб на НОВЈ, кој во Македонија допатувал со големи овластувања, пред претставниците на балканските комунистички партии во балканскиот штаб изјавувал дека НОД на македонскиот народ најсилно е развиено во Југославија, односно во вардарскиот дел на Македонија, па оттука овој дел треба да биде центарот околу кој ќе се собере целиот македонски народ. Поради тоа, Темпо сметал дека треба да се „исфрли паролата“ за ослободување и обединување на македонскиот народ во „братската заедница“ со сите југословенски народи. По тој повод во извештајот до ЦК на КПЈ, односно на Политбирото од 8 август 1943 година Темпо напишал: „Македонскиот народ има најсигурна гаранција дека својата полна рамноправност и слобода ќе ги добие во НОВЈ што се бори против сите национални обесправености од страна на великосрпските хегемонисти. Во таа братска заедница вратата ќе биде отворена и за братскиот бугарски народ. Исто така треба да се истапува за единство кај сите други балкански народи“.⁹

Кон средината на август 1943 година Светозар Вукмановиќ – Темпо во Скопје добил согласност од претставникот на ЦК на БРП на Бугарија Бојан Б’лгаранов дека БРП се согласува со програмата и учеството во балканскиот штаб. Но, претставникот на ЦК на КП на Грција не ја прифатил натамошната соработка за создавање балкански штаб. Во писмото од 25 август 1943 година испратено од Темпо до ЦК на КП на Македонија се наведуваат причините поради кои грчките комунисти ги поништиле заклучоците во врска со создавањето на балканскиот штаб и соработката меѓу КПГ и КПЈ, особено во врска со Македонија. Грците особено не се согласувале со заклучоците дека македонските чети на територијата на егејскиот дел на Македонија, односно на грчкиот дел на Македонија, по поразот на фашизмот ќе добијат своја полна слобода и право на самоопределување. Во новонастанатата ситуација, а со цел да се оствари соработка и содејство меѓу народноослободителните војски, Темпо се обидел да формира заеднички грчко-албанско-македонски оперативен штаб на секторот Лерин – Корча – Битола, а на секторот Кајмакчалан – Воден – Гевгелија – Мариово да формира заеднички грчко-македонски оперативен штаб со задача да ја поништат новата бугарско-грчка и бугарско-албанска граница и да создадат слободна територија.

Во исто време раководството на НОД на Македонија вложило големи напори да се воспостави соработката во Западна Македонија каде што заедно живееле Македонци и Албанци во рамките на италијанската конструкција на „Велика Албанија“. Таа соработка ја отежнувала асимилаторската политика и националната дискриминација на Македонците од страна на албанската профашистичка власт. Поради таквиот однос се зголемувала македонската агресивност против целиот албански народ. На 1 октомври 1943 година Темпо му пишува на Хаци Љеш за појавата на великоалбански шовинизам во неговите единици. Истовремено бугарската власт успеала да ја развие омразата против сиот албански народ. Во Софија и во Скопје биле одржани демонстрации каде што била истакната паролата „Одиде на Дебар“. Овој македонско-албански антагонизам и меѓусебната нетрпе-

⁹ Branko Petranović, *Balkanska federacija 1943 - 1948...*, s. 63-64.

ливост се развивале во еден поширок контекст на антагонизмите меѓу Бугарија и Италија, особено поради границата во Македонија. Бугарите сметале дека Италијанците ги спречуваат да ги остварата санстефанските фикции, додека Италијанците, пак, ги обвинувале Бугарите дека тие им го попречуваат пробивот кон исток.

Во тоа време германските сили доживувале поголеми порази на сите фронтови. На Источниот фронт по курската операција (5 јули – 26 август 1943) советските сили навлегле во Украина. По истоварувањето на западните сојузници во Сицилија и Калабрија, на 8 септември 1943 година капитулирала Италија. Истовремено се интензивирале политичките активности. Есента 1943 година започнале подготовките за Московската и Техеранската конференција на раководни претставници на СССР, САД и на Велика Британија. Во тие услови формирањето на балканскиот штаб се сметало за неадекватно и на него се гледало како на просоветски регионален воено-политички орган. Од друга страна, уште о летото 1943 година Британската воена мисија во Грција во договор со ЦК на КПГ формирала Обединет штаб на ЕЛАС и на другите грчки сили директно потчинет на Британската блискоисточна команда во Каиро. Истовремено се активирале Британската и Американската воена мисија при базата на ЦК на КПЈ и ВШ на НОВ и ПОЈ. Сите тие состави констатирале дека создавањето на еден обединет воено-политички балкански штаб во дадените услови би било ризично.¹⁰

На 18 септември 1943 година во базата на ЦК на КПЈ и на ВШ на НОВ и ПОЈ со авион пристигнала една оперативна група од СССР на чело со полковникот Штерју Атанасов, кој требало да ја врши функцијата претставник на советскиот генералштаб и на НКВД во југословенскиот Врховен штаб и полномошник на Задграничното биро (ЗБ) на ЦК на БРП при ЦК на КПЈ. Една од задачите била да ја засили контролата врз Британската и Американската воена мисија при ЦК на КПЈ.¹¹ Штерју Атанасов, меѓу другото, имал специјална задача, да го сопре формирањето на балканскиот штаб. Тоа се докажува со два документа. На 21 септември 1943 година била испратена радиограма потпишана од Тито до Штабот на вториот црногорски корпус во која се вели: „Предадете ја на Светозар Вукмановиќ – Темпо на никој начин да не создава балкански штаб, зошто тоа сега политички е неправилно“, и вториот документ е писмото што Тито му ги испратил на Темпо на 9 октомври 1943 година во кое се вели: „Секое создавање во сегашни услови на еден обединет воено-политички Балкански штаб би било погрешно, дури и штетно“ и се подвлекува дека така мисли и „Дедо“. Под псевдонимот „Дедо“ било кодирано оперативното биро на Извршниот комитет (ИК) на Коминтерната, кое продолжило да функционира и по официјалното самораспуштање на организацијата.¹² Преку Главниот штаб на Македонија Тито повторно му јавил на Темпо дека создавањето на балканскиот штаб „во основа е погрешно бидејќи сите меѓународни фактори се против тоа“. Балканскиот штаб го нарекува „бесмислица“. Тој сметал дека

¹⁰ История на Втората световна война..., Том 7, с. 465–468.

¹¹ Щерју Атанасов, Записки на револуционера, София, 1969, с. 163–172.

¹² Svetozar Vukmanović Tempo, Borba za Balkan..., s. 132–133.

балканскиот штаб би ги потиснал народноослободителната борба во Југославија, Врховниот штаб и АВНОЈ и негативно ја оценувал замислата за четворица команданти на чело на балканскиот штаб, кои би раководеле со општобалканското националноослободително и антифашистичко движење.¹³

Истовремено во однос на балканскиот штаб големо влијание врз Тито извршил шефот на Британската воена мисија полковникот Фицрој Меклејн. Поради тоа, во пораката од 9 октомври 1943 година Тито го критикувал Темпо затоа што толку многу се ангажирал околу остварувањето на балканскиот штаб. Покрај другото му рекол: „Ние мораме строго да водиме сметка за Југославија во целост како држава што постоела и која како таква сè уште е призната во странство... и треба да внимаваме да не се појават кај нас некои пароли кои би можеле да се прикажат како некаков балкански болшевизам...“¹⁴ Очигледно е дека во новонастанатата констелација на силите Тито почнал да го менува поренешниот револуционерен радикализам, па влегувал во договори и спогодби со силите што не им припаѓале на комунистичката идеологија. Иако ги прекинал активностите околу формирањето на балканскиот штаб, Тито сепак настојувал да ја одржи доминацијата на Балканот. На Темпо му порачувал да ја зацврстува соработката со Бугарија и Грција. Поради тие причини на Второто заседание на АВНОЈ едногласно било прифатено барањето на Хрватска и Словенија за присоединување на Истра кон Југославија, додека македонското прашање во тој контекст не било споменувано, иако на него се гледало како на јадро за создавање балканскиот штаб.

Според тоа, македонската национална интеграција имала потесна меѓународна димензија и тоа меѓу комунистичките партии, но ситуацијата била неповолна за нејзиното остварување. Во секоја од партиите, покрај интернационализмот, во однос на Македонија се пројавувале национализам, аптагонизам и различни приоди во решавањето на македонското прашање. Политиката на балканските комунистички партии спрема Македонија го содржела општиот великодржавен интерес. Коминтерната го поддржувала македонското прашање додека тоа за нејзините цели имало практично значење. По појавата на поголемите интереси, Македонија повторно станала монета за поткусурување. Историјата се повторувала, без оглед на идеологијата, граѓанска или комунистичка. Обединувањето и осамостојувањето на Македонија не го поддржувала ниту една комунистичка партија ниту, пак, некоја од големите сили.

Балканските комунистички партии спрема македонското прашање имале две политики: надворешна и внатрешна. Честопати формално се изјаснувале за самостојност на Македонија само доколку тоа ги загрозувало интересите на спротивната страна. Во највисокото раководство на КПЈ била позната автономистичката програма на Македонците од периодот на ВМРО (Обединета), но и онаа обединителна идеја од периодот на 1941–1942 година. Во ЦК на КПЈ сметале дека автономистичката идеја е најголемата причина за недовербата спрема КПЈ. На 16 јануари 1943 година Тито испра-

¹³ Branko Petranović, *Balkanska federacija...*, s. 65.

¹⁴ Истото, с. 66.

тил писмо до македонските организации во кои го критикувал „либералниот“ став на македонските комунисти кон организациската и националната автономија, односно поради идејата за обедување која станувала сè поголем мотив за развој на востанието и ги предупредил дека прашањето за Југославија денес не треба да се поставува како прашање за режимот на кралската Југославија.¹⁵ Уверен дека автономизмот и понатаму е главниот извор на тешкотиите во Македонија, Тито во февруари 1943 година го испратил Светозар Вукмановиќ – Темпо со задача македонската партиска организација да ја доведе во ред.¹⁶ Во писмото од 28 февруари испратено до македонската партиска организација Тито ја објавил одлуката на ЦК на КПЈ на македонските комунисти да им се даде автономија и да се формира македонска комунистичка партија во состав и под политичка контрола на КПЈ.¹⁷ Светозар Вукмановиќ – Темпо ја формирал Комунистичката партија на Македонија на 19 март 1943 година во Тетово и веднаш воспоставената автономна конвенција почнал да ја свртува против суштинските автономни стремежи на македонскиот народ кои се идентификувале со обединувањето на цела Македонија. Наместо за автономија на цела Македонија, Темпо се залагал за автономија на вардарскиот дел на Македонија или за обединување на цела Македонија во рамките на Југославија.

Автономната идеја, односно обединетата програма за осамостојување на Македонија постојано се засилувала, покрај другото и поради недовербата спрема српската превласт под закрила на југословенството, па поради тоа дури и претставниците на ЦК на КПЈ, Срби по националност, ја признавале оправданоста на таквата состојба и тоа го напишале во вид на документ од трајна вредност. Тоа го докажува Прогласот, што во јуни 1943 година го објавил ЦК на КПМ, а кој го напишал Добриово Радосавлевиќ. Во тој проглас се нагласува обединувањето на цела Македонија и остварувањето на вековните идеали на македонскиот народ содржани во националното ослободување, рамноправноста и братската соработка со сите балкански народи, во правото на Македонците сами да си ја одредат својата судбина и да создадат полна народнодемократска власт во Македонија. Прогласот го завршил со поздрав до Црвената армија и Ј. В. Сталин, како и до братските народноослободителни војски на Југославија, Албанија и Грција, до Отечествениот фронт и востаничките дружини на братскиот бугарски народ. За Македонија во Прогласот се говори со еднаков третман како и на другите балкански земји. Никаде не се споменуваат Тито и КПЈ, што во Врховниот штаб било оценето како голем пропуст, а на составувачите им била изречена остра критика.¹⁸

Додека КПЈ сметала дека признавањето на македонската национална посебност било само чекор кон обединување на сите Македонци во рамките на Југославија, во почетокот бугарските комунисти во неа гледале при-

¹⁵ Зборник докумената НОР-а, Том 7, кн. 1, Београд, 1952, с. 173–182.

¹⁶ Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb, 1990, s. 188.

¹⁷ Извори за ослободителната војна и револуција во Македонија 1941–1945, Том I, книга 2, Скопје, 1968, с. 113.

¹⁸ Зборник докумената НОР-а Том VII, кн. 1, с. 264–271, 336, 382–383.

панање на националното двојство во рамките на бугарофонската заедница и го користеле нејзиниот потенцијал за да ја спречат натамошната асимилација на Македонија од страна на Србите и Бугарите. Но и Србите, исто така, сметале дека било во интерес на Југославија и особено на српските цели во Македонија, Македонците да бидат третирали како посебна македонска нација. Поради тоа, бугарските комунисти и нивните македонски следбеници сметале дека доколку Македонците бидат одвоени од Бугарите ќе бидат поробени, а токму тоа БРП не можела да го поддржи. Поради тие причини, бугарските комунисти и нивните македонски сојузници се противставиле на југословенското македонство со своја верзија на македонството заснована на ставот за обединување на трите дела на Македонија во рамките на една поширока балканска федерација.¹⁹

Овие ставови на КПЈ и на БРП во однос на македонското национално прашање се документираат со две писма испратени во ист ден со сосема спротивна содржина. Имено, на 6 декември 1943 година Тито испратил писмо до Темпо со следната содржина: „Што се однесува за Македонија... ни ти, ни другарите таму (преку Грците и Бугарите) не сте пристапиле правилно кон тоа прашање. Македонскиот народ има право да се определи, па и да се одвои... Македонскиот народ, суверен во своите права, има право да се присоедини кон федеративна заедница на други народи, тоа тој денес и треба да го направи и да се присоедини кон заедничката борба на другите народи на Југославија против германските и бугарските завојувачи, бидејќи тоа е единствената гаранција во Македонија да се развие вистинско, демократско национално движење - гаранција за подобрата иднина на македонскиот народ.“²⁰

Истиот ден, т.е. на 6 декември 1943 година Штерју Атанасов – Виктор испратил писмо до Бојан Б’лгаранов, претставник на ЦК на БРП во Македонија. Во писмото, меѓу другото, се вели: „Од податоците добиени од претставникот на ЦК на КПЈ во Македонија се гледа дека се направени сериозни грешки, како од ваша страна така и од страна на грчките другари и од претставникот на ЦК на КПЈ, по македонското прашање. Според податоците вие сметате дека треба да се води борба само против реакционерната влада на филловците но не и против бугарските окупатори во Македонија, што значи дека вие: не му признавате на македонскиот народ сам да си ја реши идната државна положба на својата земја; се спротивставувате комитетите во Македонија да се наречат народноослободителни комитети, сметајќи дека Македонија е национално ослободена; изјавувате дека во Македонија нема услови за партизанска војна итн. Сето тоа означува преминување кон позициите на бугарската великодржавна политика.“²¹ Понатаму во писмото Штерју Атанасов му дава упатства на Бојан Б’лгаранов за идната работа: „Вис ќе треба смело да ја воздигнете идејата за правото на македонскиот народ сам да си го определи своето државно уредување со

¹⁹ Дино Г. Кјосев, Титовската „македонска“ политика по патот на крал Александар и Никола Пашиќ, Напред, София, 9 септември 1950, с. 8.

²⁰ Тито, Сабрана дјела, Београд, 1985, Том 18, с. 19.

²¹ АВИИ, фонд НОР-а, кут. 231, бр. рег. 16–8, Писмо на Виктор до Сергеј.

право на самоопределување, дури до одвојување во напдно саамостојна држава, ако тоа самиот го бара. Инаку, народот нема да ви верува, ќе добие слобода во нашите редови (се мисли на комунистичките, В.С.) и ќе отиде потоа кај германските агенти на Иван Михајлов (кој пропагирал обединета и независна Македонија под протекторат на Германците, В.С.). Бугарските војски во Македонија се појавуваат како окупатори и вие ќе треба да барате нивно повлекување од Македонија. Грчките другари ќе треба јасно да изјават дека Македонците имаат полно право самите да решат за својата национална и државна припадност, само така тие ќе можат да ги привлечат (Македонците, В.С.) во борбата против окупаторот. Исто така треба да постапат и другарите од југословенската партија во Македонија. Запомнете дека главната задача денес се јавува за ослободување на Македонија од сите окупатори, а не границите итн. Такви задачи стојат пред сите балкански народи. Врз таа основа треба да го дигате народот во борба.²²

Националноослободителната програма од обединетата платформа и идејата за создавање балкански штаб многу влијаеле во 1943 година востанието во Македонија да добие широки размери. Кон средината на 1943 година, на националноослободителното движење му се приклучиле разни патриотски сили кои не биле комунистички, но кои ја почитувале предводничката улога на Партијата дотолку што таа ги спроведувала националноослободителната и обединета програма. На Преспанското советување (2 август 1943 година), покрај бројните мерки за проширување и засилување на оружената борба бил формиран Иницијативен одбор за свикнување на АС-НОМ, кој потоа се преформирал во Антифашистички националноослободителен комитет (АНОК). Биле преземени мерки и активности за воспоставување соработка и содејство на македонските единици од вардарскиот со оние во егејскиот и во пиринскиот дел на Македонија. Таа соработка ја зацврстувала идејата за создавање балкански штаб, со оглед на тоа дека во целите на овој штаб, особено во идејата да се создаде балканска конфедерација се давала можност за остварување на целите на македонското националноослободително движење. Таквиот став бил содржан и во протестното писмо, односно во приговорот што го напишал Киро Глигоров во име на осумчленото Претседателство на АНОК, кој го испратиле до македонското воено и политичко раководство, протестирајќи против одлуката на Главниот штаб да тежнее кон обединување на цела Македонија во рамките на Југославија.²³ Во тоа писмо таквата одлука е оценета како погрешна и неприфатлива, се наведувало дека Македонија може да биде обединета само во рамките на една балканска федерација.²⁴ Овие неколку факти суштински влијаеле во текот на германско-балистичката офанзива во Западна Македонија, на состанокот на военото и на политичкото раководство на НОД на 5 декември 1943 година во селото Слатина да се води остра расправа за извлекувањето од непријателскиот обрач. Светозар Вукмановиќ –

²² Истото.

²³ Блаже Ристовски, Историја на македонската нација..., с. 645.

²⁴ Palmer Stephen i Robert R. King, Yugoslav Communism and the Macedonian Question, Hamden, Conn, Archon, 1971, p. 84.

Темпо, со оглед на тоа дека ги прекинал активностите околу балканскиот штаб, барал македонската војска да се повлекува кон Косово. На тоа остро се спротивставиле Ченто, Питу и другите следбеници на македонското национално ослободување и обединување и барале македонската војска да се повлече кон егејскиот дел на Македонија. Дефинитивната одлука ја донел командантот на Главниот штаб на македонската војска Михаил Апостолски, кој наредил повлекувањето да се изврши кон егејскиот дел на Македонија а потоа да се продолжи кон Источна Македонија, со цел да се воспостават врски со сите македонски сили и борбата да се прошири на целата територија на Македонија. Непосредно по тие настани македонската војска се раздвижила низ целата територија на Македонија и водела тешки операции против бугарските и германските сили што се познати како Офанзивата на Карацова, Февруарскиот поход и Пролетната офанзива. Со таквата раздвиженост, македонската војска фактички ги анулирала границите воспоставени во 1941 година, како и оние што биле воспоставени со поделбата на Македонија во Версај 1919 и во Букурешт 1913 година.

Vancho STOYCHEV

THE BALKAN STAFF AND THE MACEDONIAN QUESTION IN 1943

S u m m a r y

The idea concerning the establishment of a Balkan Staff came from the General Staff of the Soviet Union having being emerged as a response of the western allies' longings to disembark on the Balkan Peninsula. Besides the struggle against the fascists, the aim of the western allies was to thwart the influence of the communist movement, especially in Greece. After his coming in Macedonia in the end of February 1943, Svetozar Vukmanovic - Tempo practically realized the idea according to the instructions of Tito. After several meetings were held among the representatives of the Communist Party of Yugoslavia, the Bulgarian Communist Party, the Communist Party of Greece and the Communist Party of Albania, on June 20th, 1943, a Resolution concerning the establishment of a Balkan Staff was proposed in the village of Kutsak - Albania. The establishment of a Supreme Staff, as a unique command of the Balkan countries, besides the other items, was anticipated in the Resolution. The leadership of the Macedonian National Movement accepted the idea as a possibility for union of Macedonia. The communist parties of the Balkan countries agreed that all nations and national minorities on the Balkans should be included in the antifascist struggle, but they had different attitudes towards the Macedonian national question. The communist parties didn't agree the union to be performed and the independent Macedonian state to be established, while the Communist Party of Yugoslavia considered that the union of the Macedonian people can be realized within the frames of Yugoslavia. The establishment of the Balkan Staff was not in accordance with the interests of both the western allies and the Balkan communist parties, so Tito, under the influence of the British military mission, sent a directive to Tempo to break off the activities concerning the establishment of the Balkan Staff.

Translated by
Violeta Stoyanova